

ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΔΙΚΑΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟΦΑΣΗΣ ΣΕ ΕΠΟΧΕΣ ΤΕΧΝΗΤΗΣ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ

Ιωάννης Σαρμάς

Πρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου

Αντιφώνηση του Προέδρου του Ελεγκτικού Συνεδρίου Ιωάννη Σαρμά στην τελετή αναγόρευσής του ως επίτιμου διδάκτορα του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδος. Ο Έπαινος εκφωνήθηκε από τον Πρόεδρο του Πανεπιστημίου Αθανάσιο Καΐση

I. Για πολλούς λόγους αποφάσισα να επιλέξω ως θέμα της αντιφώνησής μου το μέλλον της δικαστικής απόφασης σε εποχές τεχνητής νοημοσύνης.

Ο πρώτος ήταν το επιστημονικό περιβάλλον του Διεθνούς Πανεπιστημίου της Ελλάδος, και ειδικότερα της Σχολής Ανθρωπιστικών, Κοινωνικών και Οικονομικών Επιστημών, σε συνδυασμό με την ιδιότητά μου ως δικαστικού λειτουργού. Η τεχνητή νοημοσύνη είναι σήμερα στο επίκεντρο της εφαρμοσμένης επιστήμης και η χρήση της στη λήψη της δικαστικής απόφασης απασχολεί τόσο τις ανθρωπιστικές σπουδές, όσο και την ίδια τη δικαιοσύνη, υπερφορτωμένη καθώς είναι αλλά και επιφυλακτική στην αποδοχή

ρηξικέλευθων λύσεων προς επιτάχυνση της λειτουργίας της.

Ο δεύτερος λόγος ήταν δύο εξελίξεις τρέχουσας επικαιρότητας, πολύ διαφορετικές μεταξύ τους.

Αναφέρομαι πρώτα στο τραγικό δυστύχημα στα Τέμπη, όπου στη φάση αυτή της ενημέρωσης που έχουμε φαίνεται μεν να αποδίδεται άμεσα στον ανθρώπινο παράγοντα, διατυπώνεται όμως η άποψη ότι θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί αν είχε τεθεί σε λειτουργία το σύστημα αυτόματης αποτροπής του κινδύνου, σύστημα που υποστηρίζεται ότι υπήρχε. Εδώ η προηγμένη τεχνολογία, αυτή που υποκαθιστά και διορθώνει τον άνθρωπο, εμφανίζεται να λειτουργεί κατά τρόπο καθοριστικό υπέρ του ανθρώπου, κάτι που πιθανόν μπορεί να μεταβάλει, αν δεν το πέτυχε ήδη, ορισμένες τεchnοφοβικές αντιλήψεις για την χρήση της τεχνητής νοημοσύνης στη ζωή μας.

Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και η δεύτερη εξέλιξη που ζούμε τους τελευταίους μήνες, με τη δωρεάν χρήση που

μπορούμε να κάνουμε μέσω του διαδικτύου ενός λογισμικού αποκαλούμενου chatGPT/OpenAI. Μέχρι την εμφάνισή του, οι πιο πολλοί από εμάς αντιλαμβανόμασταν την τεχνητή νοημοσύνη σαν κάτι που δεν μας αφορούσε άμεσα. Κατάλαβα τη σημασία της όταν, αναζητώντας σε τι μπορεί να χρειαστεί το νέο λογισμικό, του έθεσα την εξής ερώτηση, την οποία ομολογώ δεν περίμενα ούτε καν να κατανοήσει: “Σε τι διαφέρει η συμφωνική μουσική από τη μουσική που γράφεται για κινηματογραφικές ταινίες, ακόμη και όταν η τελευταία έχει γραφτεί ειδικώς για να παιχθεί από συμφωνική ορχήστρα;” Το chatGPT/OpenAI μου έδωσε αμέσως μία σαφή, εκτενή, αναλυτική απάντηση στηριγμένη στις διαφορές στη λειτουργία, τη δομή και το μέγεθος της πολυπλοκότητας των δύο ειδών μουσικής.

Ο τρίτος τέλος λόγος που με οδήγησε στην επιλογή του θέματος της αντιφώνησής μου είναι η επιθυμία μου να εκθέσω ενώπιόν σας την άποψή μου, στηριγμένη σε εμπειρία 40 και πλέον ετών ενασχόλησης με δικαστικά ζητήματα, ότι η διανοητική εργασία που καταβάλλει ο δικαστής για να απονείμει δικαιοσύνη ενσωματώνει πολλά στοιχεία θετικής επιστημονικής προσέγγισης. Πέραν της καθαρά λογικής δομής μιας δικαστικής απόφασης (μείζων, ελάσσων πρόταση του δικανικού συλλογισμού και συμπέρασμα, όπου ενώνεται η μείζων με την ελάσσονα πρόταση στη λεγόμενη υπαγωγή), τόσο στη μείζονα πρόταση όσο και στην ελάσσονα, όπως θα δούμε στη συνέχεια, αναπτύσσονται διανοητικές διεργασίες που προσιδιάζουν στις θετικές επιστήμες, κυρίως η επαγωγική μέθοδος.

II. Ένα μικρό, πρώτο βήμα προς τη χρήση τεχνητής νοημοσύνης στη λήψη της δικαστικής απόφασης προδιαγράφηκε ήδη για το Ελεγκτικό Συνέδριο, ως δικαστήριο και ελεγκτικό σώμα συγχρόνως, με τον πρόσφατο νόμο 4820/2021, όπου, αν μη τι άλλο, διαφάνηκε μια μέθοδος εισαγωγής της τεχνητής νοημοσύνης

στη δικαστική απόφαση.

Ο νόμος χάραξε πορεία σε τρία επίπεδα: Τη μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού, τον κανόνα δικαίου δηλαδή, την ελάσσονα πρόταση, δηλαδή το πραγματικό της υπόθεσης, και τέλος την υπαγωγή, την ένταξη του πραγματικού της υπόθεσης στον κανόνα δικαίου ώστε να αντληθεί το συμπέρασμα.

Ό,τι ορίστηκε στον νόμο αυτό μπορεί να φανεί ως στοιχειώδες στους προχωρημένους γνώστες των εφαρμογών τεχνητής νοημοσύνης. Από κάπου όμως έπρεπε να ξεκινήσουμε.

Ως προς τη μείζονα πρόταση, ο νόμος προέβλεψε την ανάπτυξη λογισμικού που θα σαρώνει τα υποχρεωτικώς μορφοποιημένα κατά τον ίδιο τρόπο ηλεκτρονικά δικόγραφα, ώστε, αφού τα κατηγοριοποιήσει, θα εντοπίζει μέσω λέξεων κλειδίων και εκφράσεων τη σχετική νομοθεσία και νομολογία, απαλλάσσοντας έτσι τον δικαστή και τη γραμματεία του δικαστηρίου από σχετικές έρευνες.

Ως προς την ελάσσονα πρόταση, ήτοι το πραγματικό, προβλέφθηκε η ανάπτυξη λογισμικού που, πάλι μέσω κατάλληλων ανιχνευτικών δεικτών, λόγου χάριν το όνομα του διαδίκου, θα διεισδύει σε ψηφιακές βάσεις δεδομένων –και μελλοντικά αναμένεται όλες οι βάσεις να ψηφιοποιηθούν– ώστε να συγκροτείται αυτόματα ο λεγόμενος διοικητικός φάκελος της υπόθεσης, και έτσι να αποφευχθεί η επιβραδυντική, κοπιώδης αναζήτηση από τον δικαστή των στοιχείων του φακέλου.

Τέλος, ως προς την υπαγωγή, τη λήψη της απόφασης δηλαδή, ο νόμος δεν πρόβλεψε μεν την ανάπτυξη μιας τόσο οριζόντιας εφαρμογής, όπως οι δύο προηγούμενες που περιεγράφηκαν, πρόβλεψε όμως κάτι εντοπισμένο, που μπορεί να αποτελέσει οδηγό για πολλές άλλες περιπτώσεις. Ειδικώς για τη μείωση του καταλογιζόμενου εις βάρος ενός υπολόγου ποσού ελλείμματος που διαπιστώθηκε στη διαχείρισή του, προβλέφθηκε όπως, με κανονιστική από-

φαση της Ολομέλειας του Δικαστηρίου, αποδοθούν στα κριτήρια μείωσης που έχουν καθοριστεί ρητά στον νόμο, συντελεστές βαρύτητας και ποσοτώσεις, έτσι ώστε να είναι όσο πιο διαφανής γίνεται η συλλογιστική πορεία μείωσης του καταλογιζόμενου ποσού.

Η απόφαση αυτή της Ολομέλειας εκδόθηκε ήδη, και είναι πραγματικό επίτευγμα προόδου του κράτους δικαίου στη μάχη κατά της αδιαφάνειας και του κινδύνου αυθαιρεσίας που αυτή δημιουργεί.

III. Δεν θα προχωρήσω περισσότερο αν προηγουμένως δεν σας δώσω δύο παραδείγματα, χαρακτηριστικά πιστεύω, αυτού που μπορεί να επιτελέσει η εφαρμογή της τεχνητής νοημοσύνης στη λήψη της δικαστικής απόφασης.

Το πρώτο αναφέρεται στη μείζονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού, στον κανόνα δικαίου.

Ένας γιατρός κατηγορείται για ανθρωποκτονία εκ προθέσεως επειδή διέκοψε την τεχνητή υποστήριξη ενός ασθενούς, εγκεφαλικά νεκρού, που όμως εξακολουθούσε να αναπνέει υποστηριζόμενος μηχανικά. Αδιάφορο αν συμφωνούσαν οι συγγενείς του. Ο Εισαγγελέας ζητεί την καταδίκη του για ανθρωποκτονία εκ προθέσεως με βάση τη σχετική διάταξη του ποινικού κώδικα, θεωρώντας ότι ο γιατρός αφαίρεσε εκ προθέσεως τη ζωή του ασθενούς του.

Το δεύτερο παράδειγμα αφορά την ελάχισονα πρόταση του δικανικού συλλογισμού, το πραγματικό μέρος μιας υπόθεσης.

Στο πλαίσιο της νομοθεσίας περί απαγόρευσης της κατάχρησης δεσπόζουσας θέσης από επιχείρηση, η απόδειξη της κατάχρησης στηρίζεται αποκλειστικώς στη συγκεκριμένη υπόθεση σε τρία e-mails παραγόντων της επιχείρησης από αυτά που ανταλλάσσουν συχνά μεταξύ τους τα στελέχη επιχειρήσεων. Στο πρώτο περιέχονται οδηγίες σε υπάλληλο να δώσει στην υποκείμενη επιχείρηση να καταλά-

βει ότι αν αγοράσει προϊόντα από άλλη επιχείρηση θα χάσει τα προνόμια που της παρέχει η εταιρεία με δεσπόζουσα θέση. Στο δεύτερο e-mail, στέλεχος της επιχείρησης με δεσπόζουσα θέση, αφού πληροφορείται ότι πελάτης της αποφάσισε να μην αγοράσει προϊόντα άλλης επιχείρησης αναφωνεί: «Ο καλύτερος φίλος που το χρήμα μπορεί να αγοράσει». Και τέλος ένα τρίτο e-mail, που έστειλε στέλεχος της επιχείρησης με δεσπόζουσα θέση όταν πληροφορήθηκε ότι πελάτης της επιχείρησης αυτής αποφάσισε να αγοράζει προϊόντα άλλης, όπου έγραψε: «Όλο το πρόγραμμα ευθυγράμμισης με τον ανταγωνισμό που εκτελούμε με τον αγοραστή μας ακυρώνεται γιατί ο αγοραστής μας εισήγαγε τον ανταγωνισμό».

IV. Στο πρώτο παράδειγμα, το ζητούμενο είναι η *ανάπτυξη* του κανονιστικού νοήματος του κανόνα δικαίου, της πρόβλεψης δηλαδή στον Ποινικό Κώδικα του εγκλήματος της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως, μέχρι του σημείου που, από την ανάπτυξη αυτή, να καλυφθεί κανονιστικά το συγκεκριμένο πραγματικό της υπόθεσης, δηλαδή η ενέργεια του γιατρού να διακόψει την τεχνητή υποστήριξη του εγκεφαλικά νεκρού ασθενούς.

Ο δικαστής εδώ μπορεί να εφαρμόσει δύο κατηγορίες προσεγγίσεων:

Την *απαγωγική* προσέγγιση. Τηρώντας την, θα ερμηνεύσει τον εφαρμοστέο κανόνα δικαίου, τη λιτή διάταξη του Ποινικού Κώδικα περί ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως, με βάση τις κλασικές ερμηνευτικές μεθόδους –γραμματική, τελολογική, συστηματική – ή τις πιο σύγχρονες –τη δυναμική ή την ερμηνεία υπό το φως του υπερεθνικού δικαίου– μέχρι του σημείου που, *αναπτύσσοντας το νόημά του*, αχθεί σε ένα συμπέρασμα, αν όντως μπορεί κατά νόμο να χαρακτηριστεί ως ανθρωποκτονία η συμπεριφορά του γιατρού.

Ή άλλως θα εφαρμόσει την *επαγωγική* προ-

σέγγιση. Ακολουθώντας την προσέγγιση αυτή, θα συγκεντρώσει πρώτα όλη την υφιστάμενη νομολογία, ξεκινώντας από αυτήν του ανωτάτου δικαστηρίου του δικαιοδοτικού του κλάδου, θα αναζητήσει στη συνέχεια, μέσα στο πλήθος των αποφάσεων, να βρει την υποκείμενη ιδέα που εξηγεί τις αποφάσεις αυτές, και τέλος θα εφαρμόσει την ιδέα αυτή στην περίπτωση που τον απασχολεί.

Είτε απαγωγικά είτε επαγωγικά, ο δικαστής θα προβεί σε μία ανάλυση των στοιχείων που συνθέτουν την υπόθεση δυνάμενος, βήμα προς βήμα, να εξηγήσει με διαφανή, αποτυπωμένο σε κείμενο τρόπο, τη διανοητική του πορεία μέχρι να φτάσει σε αυτό που ήδη ελέχθη, την *ανάπτυξη* του κανονιστικού νοήματος ενός λιτού, λακωνικού κανόνα δικαίου, ώστε να καλυφθεί το πραγματικό της υπόθεσης, δίνοντας μία *θετική ή αρνητική* απάντηση στο ερώτημα που τον απασχολεί.

Το ζητούμενο είναι αν σε εποχές τεχνητής νοημοσύνης, όπως αναφέρεται στον τίτλο της ομιλίας, η εργασία αυτή μπορεί να γίνει από λογισμικό τεχνητής νοημοσύνης.

V. Δεν πρέπει εδώ να τοποθετούμεθα απευθείας στο τέλος της εξελικτικής πορείας, αναμένοντας από την τεχνητή νοημοσύνη άμεσα να προσομοιώσει πλήρως την ανθρώπινη συλλογιστική.

Για να δούμε πώς, σε κάποια εποχή εξέλιξης θα φτάσει και εκεί, πρέπει πρώτα να διανύσουμε ορισμένες άλλες φάσεις εξέλιξης που λογικά προηγούνται.

Στην πρώτη φάση, η διανοητική πορεία θα συγκροτηθεί αναγκαίως από μία διαλεκτική επικοινωνία του ανθρώπου με τη μηχανή, όπου ο άνθρωπος θα της θέτει συγκεκριμένα ερωτήματα και η μηχανή θα διερευνά και θα απάντα σε αυτά. Λόγου χάριν, θα ζητείται από το λογισμικό να εφαρμόσει τη γραμματική ερμηνεία του νόμου, και αν αυτό δίνει πλείονες υποστηρίξιμες

απαντήσεις, θα του ζητείται περαιτέρω να επιλέξει αιτιολογημένα μία από αυτές, και ούτω καθεξής με την εφαρμογή και των άλλων μεθόδων ερμηνείας. Κάτι ανάλογο θα συμβαίνει και με την επεξεργασία της νομολογίας, όπου, αφού συγκεντρωθεί, θα μπορεί να κατηγοριοποιείται με βάση το αποτέλεσμα των αποφάσεων, λόγου χάριν, για τον γιατρό, θετικό ή αρνητικό ως προς την τέλεση της ανθρωποκτονίας εκ προθέσεως, οπότε και πάλι θα μπορεί να αναζητούνται τα βαρύνοντα επιχειρήματα σε κάθε κατηγορία αποφάσεων, αυτά στα οποία δέθηκε έμφαση και φαίνεται να έκαναν τη ζυγαριά να γείρει υπέρ της μίας ή της άλλης άποψης.

Σε μία υστερότερη φάση εξέλιξης της τεχνητής νοημοσύνης, ο διάλογος αυτός ανθρώπου δικαστή και λογισμικού τεχνητής νοημοσύνης μπορεί να τυποποιηθεί σε ένα πιο προωθημένο λογισμικό που θα βρίσκει αυτό τις κατάλληλες ερωτήσεις ώστε να προωθείται αυτόματα ο δικαστικός συλλογισμός. Και σε μία ακόμη πιο προχωρημένη εποχή, η τεχνητή νοημοσύνη θα μπορεί η ίδια να διαχειρίζεται και εφαρμόζει *τεστ δικαιοσύνης* στις λύσεις που έχει επιλέξει το λογισμικό. Θα μπορεί δηλαδή να εφαρμόσει ένα *τεστ ενσυναίσθησης*, ερχόμενο με προσομοίωση στη θέση κατηγορούμενου, ένα *τεστ γενίκευσης*, αναζητώντας τις διακινδυνεύσεις, το *moral hazard*, από τη γενίκευση της συμπεριφοράς που κρίνεται στη συγκεκριμένη περίπτωση, ή ένα *τεστ βιωσιμότητας* της λύσης που πάει να δοθεί, εντοπίζοντας και εκτιμώντας τις δυσμενείς πρακτικές συνέπειες που θα προκύψουν από αυτήν.

VI. Στο σημείο αυτό μπορεί να γίνει κατανοητή η βάση πάνω στην οποία στηρίζεται όλη η συλλογιστική της ομιλίας. Μία βάση που προϋποθέτει την άρση της θεμελιώδους παρεξήγησης για τις σχέσεις της δικαστικής απόφασης με την τεχνητή νοημοσύνη, της παρεξήγησης που οδηγεί πλήθος συναδέλφων μου να βλέ-

πουν με αδιαπραγμάτευτη καχυποψία το όλο εγχείρημα.

Δεν είναι οι ειδικοί στην τεχνητή νοημοσύνη μαθηματικοί που με τα λογισμικά τους θα υποκαταστήσουν τον δικαστή στη δικαστική του κρίση, ούτε είναι τα λογισμικά τεχνητής νοημοσύνης που αδιαφανώς μέσω αλγορίθμων θα εκδίδουν ένα «Δια Ταύτα» με το πάτημα ενός κουμπιού ή με ένα κλικ στον ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Οι δικαστές θα πάρουν από το χέρι τους ειδικούς στην πληροφορική και θα τους οδηγήσουν στη συγκρότηση του λογισμικού. Οι τελευταίοι θα είναι απλοί γραμματείς τους, μεταφορείς της δικαστικής κρίσης στο αλγοριθμικό τους όχημα. Η δε δικαστική κρίση, όταν θα προκύπτει από εφαρμογές τεχνητής νοημοσύνης, δεν θα είναι το προϊόν μιας ακατανόητης αλληλουχίας μαθηματικών συμβόλων και πράξεων, αλλά κείμενο με λέξεις της κοινής χρήσης και προτάσεις συνειρμικά συνδεδεμένες όπου, όσο διεξοδικότερα γίνεται, θα παρουσιάζονται οι αναλύσεις, οι συλλογισμοί, οι συναγωγές, τα συμπεράσματα, έτσι που ο άνθρωπος δικαστής που θα διαβάσει το κείμενο να είναι σε θέση να εκτιμήσει την πειστικότητα της αιτιολογίας και τη δικαιοσύνη της τελικής απόφασης.

Αν και όταν φτάσει εκεί η εξέλιξη της τεχνολογίας, τότε μόνο θα μπορούσαμε όντως να συνδέσουμε την τεχνητή νοημοσύνη με την λήψη της δικαστικής απόφασης.

VII. Η απαίτηση αυτή εξέλιξης της τεχνολογίας ισχύει και ως προς την εφαρμογή της τεχνητής νοημοσύνης για τη συγκρότηση της ελάχιστονης προτάσεως του δικανικού συλλογισμού, την εκτίμηση του πραγματικού της υπόθεσης.

Το βασικό ερώτημα που τίθεται εδώ είναι πώς θα οργανωθεί η διαδικασία της απόδειξης ώστε σε εποχές τεχνητής νοημοσύνης ένα λογισμικό να μπορεί να καταλήγει στο συμπέρασμα περί του βάσιμου των πραγματικών ισχυρισμών

των διαδίκων μερών, με απλά λόγια, περί την αλήθεια ή μη όσων προβάλλονται.

Το παράδειγμα που αναφέρθηκε ήδη από το δίκαιο του ανταγωνισμού προέρχεται από μία απόφαση του Γενικού Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μια από τις πολλές στις οποίες θα μπορούσε να γίνει αναφορά. Η συγκεκριμένη είναι μακροσκελέστατη, 650 περίπου σελίδες. Σε αυτήν το Δικαστήριο προέβη μεθοδικά και αναλυτικά σε παράθεση στο κείμενο της απόφασης όλης της διανοητικής διαδικασίας για την επεξεργασία των στοιχείων του πραγματικού, των τριών e-mails, μέχρι να καταλήξει χωρίς συλλογιστικά άλματα στο συμπέρασμα που δέχτηκε, ότι από αυτά τα τρία ασαφή e-mails αποδεικνύεται ότι η επιχείρηση με δεσπόζουσα θέση καταχράστηκε όντως τη θέση της απειλώντας πειστικά με αποκλεισμό από την αγορά μία εξαρτώμενη οικονομικά από αυτήν άλλη επιχείρηση.

Όμοιου περιεχομένου αποφάσεις, με εκτενέστατη δηλαδή αιτιολογία περί την αλήθεια των προβαλλόμενων ισχυρισμών, και εν τέλει των πραγματικών περιστατικών που συνθέτουν την υπόθεση, έχουν εκδοθεί και από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε δύσκολες αποδεικτικά υποθέσεις κρατικής βίας.

Το ενδελεχές της αιτιολογίας τέτοιων αποφάσεων, που αφιερώνουν ατελείωτες σελίδες στην εκτίμηση του πραγματικού, μάς αποκαλύπτει την πορεία της σκέψης προς την αλήθεια που ακολουθεί ο δικαστής, και μάς βοηθούν συνακόλουθα να προϊδεαστούμε για το πώς πρέπει να ενεργεί ένα λογισμικό τεχνητής νοημοσύνης που θα εγείρει αξιώσεις υποκατάστασης του ανθρώπου ως προς την εκτίμηση της αλήθειας των πραγματικών ισχυρισμών των μερών μιας δίκης.

VIII. Σε όλες τις εν λόγω αποφάσεις διαφαίνονται κοινά στάδια εκτιμητικής προσπάθειας του δικαστή, που θα μπορούσαν να ενταχθούν σε τρεις κατηγορίες:

Καταρχάς, το στάδιο της απόδοσης μιας τιμής βεβαιότητας στα αποδεικτικά στοιχεία που προβάλλουν τα μέρη σύμφωνα με την εκδοχή τους περί την πραγματικότητα.

Εδώ εκτιμάται, πρώτον, η αξιοπιστία της πηγής της πληροφόρησης, λόγου χάριν του μάρτυρα, για να διαπιστωθεί, *inter alia*, πόσο ουδέτερος και αμερόληπτος μπορεί να είναι, και, δεύτερον, η αξιοπιστία αυτής καθ' εαυτήν της πληροφορίας που αντλείται από την πηγή της πληροφόρησης, παραδείγματος χάριν, πόσο σύμφωνο με τα διδάγματα της κοινής πείρας ή αντίθετα απίθανο να συμβεί είναι ό,τι κατατίθεται από ένα μάρτυρα.

Έπεται η εκτίμηση της πληροφορίας για να αντληθεί, αν αυτό είναι εφικτό, μια περαιτέρω πληροφορία χρήσιμη για να σχηματιστεί από αυτήν η εικόνα του πραγματικού που αποτελεί τη νόμιμη βάση για την εφαρμογή του κανόνα δικαίου.

Εδώ πρέπει να γίνουν πλείονες διακρίσεις. Το γεγονός που αποδεικνύεται, λόγου χάριν στην υπόθεση του ανταγωνισμού η ύπαρξη των τριών e-mails με το συγκεκριμένο ασαφές περιεχόμενο δεν αρκεί. Ο δικαστής πρέπει από τις συγκεκριμένες λέξεις που χρησιμοποιήθηκαν να αντλήσει ένα κρίσιμο νόημα σε συνάρτηση με τον εφαρμοζόμενο κανόνα.

Πρέπει μετά την άντληση του νοήματος αυτού να προβεί σε συνδυασμό του νοήματος με άλλα νοήματα από άλλα αποδεικτικά στοιχεία, και στο τέλος της διαδρομής πρέπει όλα τα αποδεικτικά στοιχεία στα οποία δόθηκε αποδεικτική αξία να εκτιμηθούν ως συγκλίνοντα ή αποκλίνοντα στις αναζητούμενες εκδοχές της αλήθειας, ώστε από τον συνδυασμό αυτό να συναχθεί το τελικό συμπέρασμα.

Η ιδέα της συναγωγής, του συνδυασμού σε έναν ισολογισμό της αλήθειας συγκλίνοντων και αποκλίνοντων των στοιχείων, που κανένα δεν είναι επαρκές από μόνο του για την απόδειξη της κρίσιμης για την εφαρμογή του νόμου συμπεριφοράς, αλλά που στο σύνολό τους

δημιουργούν πεποίθηση περί την αλήθεια, είναι κεντρικής σημασίας.

IX. Το ανθρώπινο μυαλό είναι σε θέση να προβεί σε πολύπλοκες διαδικασίες επεξεργασίας πλήθους συγκλινόντων ή αποκλινόντων στοιχείων. Και οι εκτενέστατες, ενδελεχέστατες αποφάσεις των δύο υπερεθνικών ευρωπαϊκών δικαστηρίων, στις οποίες έγινε μόλις αναφορά, μας δείχνουν καθαρά ότι αυτή η διαδικασία επεξεργασίας δεν ανήκει στα άδυτα της δικαστικής συνείδησης, στο μυστήριο της ανθρώπινης ψυχής όπου ο ορθός λόγος δεν έχει πρόσβαση, αλλά αποτυπώνεται συλλογιστικά και συνειρμικά, και άρα μπορεί να ελεγχθεί ως προς την ποιότητα της.

Αν και όταν η τεχνητή νοημοσύνη καταφέρει την διάφανη αναπαραγωγή της εκτίμησης του πραγματικού στην οποία προέβησαν οι εν λόγω αποφάσεις αναφοράς, αν και όταν δηλαδή ένα λογισμικό επιτύχει να εμφανίσει κείμενα εκτίμησης του πραγματικού ως αυτά των αποφάσεων αναφοράς, τότε μόνο το μέλλον της δικαστικής απόφασης θα μπορεί να συνδεθεί ολοκληρωτικά με την τεχνητή νοημοσύνη.

Και αυτό θα συμβεί προδήλως την εποχή που οι νευροεπιστήμες θα έχουν καταφέρει να καταγράψουν τις διεργασίες που λειτουργούν στον εγκέφαλο του δικαστή όταν ο δικαστής, όπως είδαμε, αναπτύσσει τον κανόνα δικαίου για να καλύψει το πραγματικό της υπόθεσης ή όταν διαπιστώνει την αλήθεια των πραγματικών ισχυρισμών των μερών. Θα συμβεί όταν, με άλλα λόγια, το βιολογικό σύστημα του εγκεφάλου ενός δικαστή, το βιολογικό δίκτυο των νευρώνων του, μπορέσει, μέσω ενός αλγοριθμικού κατασκευάσματος, να προσομοιωθεί σε ένα τεχνητό νευρωνικό δίκτυο που θα επιτελεί αντίστοιχη λειτουργία.

Αυτό είναι το τελικό ζητούμενο από την τεχνητή νοημοσύνη για τη δικαιοσύνη, κάτι βέβαια που πρέπει να αναμένουμε σε πολύ απόμακρες εποχές εξέλιξής της.

Χ. Σε καμία περίπτωση πάντως και σε οποιαδήποτε εποχή τεχνητής νοημοσύνης, όσο και αν αυτή εξελιχθεί σε επίπεδα προόδου που προς το παρόν ανήκουν στην επιστημονική φαντασία, ο άνθρωπος δικαστής δεν πρέπει, στο τέλος της διαδικασίας, να απωλέσει τον ρόλο κλειδί του υπέρτατου, αξεπέραστου ελεγκτή. Τα αναλυτικά, ενδελεχή, εκτενή κείμενα ερμηνείας του νόμου, επεξεργασίας της νομολογίας, οι εκτιμήσεις του πραγματικού που θα παράγουν τα διάφορα λογισμικά τεχνητής νοημοσύνης στην εξέλιξή τους, ο άνθρωπος νους θα τα παρατηρεί και θα τα κρίνει με τα κριτήρια που θα παραμείνουν πάντα στη σφαίρα της ανθρώπινης δικαιοδοσίας, την πειστικότητα και τη δικαιοσύνη.

Μόνο που στην εποχή αυτή, όταν θα φτάσουμε, ο δικαστής θα έχει έτοιμη ενώπιον του την απόφαση, δεν θα χρειάζεται να τη συγγράψει ο ίδιος εξ αρχής. Απλώς θα τη διορθώσει και συμπληρώνει. Και επιπλέον και κυρίως, ως προς τη μείζονα και ως προς την ελάχιστη πρόταση του δικανικού συλλογισμού, ως προς τον κανόνα δικαίου ή το πραγματικό

της υπόθεσης, οι διάδικοι θα μπορεί να διαβάσουν εκτενείς αιτιολογίες παραγόμενες με τον ίδιο τρόπο σε κάθε όμοια περίπτωση έτσι ώστε να είναι βέβαιοι για την ισότητα αντιμετώπισης κάθε όμοιας περίπτωσης από τη δικαιοσύνη.

Δεν αποκλείεται δηλαδή στο μέλλον να γίνει η δικαστική κρίση περισσότερο διαφανής, όταν με την επικουρία της τεχνητής νοημοσύνης ενισχυθεί η αιτιολόγησή της κατά τρόπο που σήμερα, λόγω του περιορισμένου του χρόνου που κάθε δικαστής μπορεί να αφιερώσει στην συγγραφή μιας απόφασης, είναι αδύνατον.

Μπορούμε συνεπώς να δούμε με αισιοδοξία το μέλλον της δικαστικής απόφασης σε εποχές τεχνητής νοημοσύνης.

Αρκεί όπως οι αλγόριθμοι, ως πιστοί γραμματείς, να είναι σε θέση να αποτυπώνουν με ακρίβεια τις διανοητικές διαδικασίες επεξεργασίας μιας υπόθεσης από τον άνθρωπο δικαστή. Αρκεί όπως ο άνθρωπος δικαστής παραμείνει ο υπέρτατος, ο αξεπέραστος ελεγκτής της όλης διαδικασίας. □